

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z MA'NOSI USTIDA ISHLASHDA INTEGRATIV YONDASHUVLAR: TIL VA TASVIR UYG'UNLIGI

Husenova Muhtaram Husniddin qizi

**Navoiy davlat universiteti, 13.00.02- Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) ixtisosligi bo'yicha tayanch doktoranti**

<https://orcid.org/0009-0003-5462-5321>

e-mail: Husenova@nspi.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22143379>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi boshlang'ich sinf ona tili ta'limida so'z ma'nosi ustida ishlashni takomillashtirishning integrativ yondashuvga asoslangan metodik imkoniyatlari tadqiq etiladi. Xususan, lingvistik birliklarning semantik mazmunini o'quvchiga yetkazishda verbal va vizual komponentlarning o'zaro uyg'unlashuvi, so'z-tasvir-tushuncha-nutq faoliyati integratsiyasi, rasmlar-izohli o'quv materiallaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari ochib beriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib, so'z ma'nosini o'zlashtirish jarayonida tasvirning faqat illustrativ vosita emas, balki semantik axborot tashuvchi va kognitiv faoliyatni faollashtiruvchi didaktik komponent sifatidagi funksiyasi asoslanadi. Shuningdek, til va tasvir uyg'unligiga asoslangan topshiriqlar tizimi hamda uning metodik modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, so'z ma'nosi, integrativ yondashuv, til va tasvir uyg'unligi, rasmlar-izohli material, semantik kompetensiya, lug'at boyligi, nutqiy kompetensiya, vizual ta'lim.

INTEGRATIVE APPROACHES TO WORKING ON WORD MEANING IN PRIMARY GRADES: THE HARMONY OF LANGUAGE AND IMAGERY

Khusenova Mukhtaram Khusniddin kizi

**Navoi State University, 13.00.02- Basic doctoral student in the specialty of
Theory and Methodology of Education and Training (Primary Education)**

Abstract. This paper explores the methodological possibilities—based on an integrative approach—for enhancing the teaching of word meanings in primary-level native language education. Specifically, it highlights the harmonious combination of verbal and visual components in conveying the semantic content of linguistic units to students, the integration of word, image, concept, and speech activity, and the didactic potential of using illustrated educational materials. Taking into account the age-related and psychological characteristics of primary school students, the study substantiates the role of imagery in the process of mastering word meanings; here, the image functions not merely as an illustrative tool, but as a didactic component that conveys semantic information and stimulates cognitive activity. Furthermore, a system of tasks based on the synergy of language and imagery, along with a corresponding methodological model, is proposed.

Keywords: primary education, mother tongue, word meaning, integrative approach, harmony between language and imagery, illustrated explanatory material, semantic competence, vocabulary, speech competence, visual learning.

ИНТЕГРАТИВНЫЕ ПОДХОДЫ К РАБОТЕ НАД ЗНАЧЕНИЕМ СЛОВА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ: ГАРМОНИЯ ЯЗЫКА И ОБРАЗНОСТИ

Хусенова Мухтарам Хусниддин кызы

Навоийский государственный университет,
13.00.02 - Докторант по специальности
“Теория и методология образования и обучения (начальное образование)”

Аннотация. В статье рассматриваются методологические возможности совершенствования процесса обучения пониманию значений слов в рамках преподавания родного языка в начальной школе на основе интегративного подхода. Особое внимание уделяется гармоничному сочетанию вербальных и визуальных компонентов при передаче учащимся семантического содержания языковых единиц, интеграции слова, образа, понятия и речевой деятельности, а также дидактическому потенциалу использования иллюстрированных учебных материалов. С учетом возрастных и психологических особенностей младших школьников в работе обосновывается роль образности в процессе усвоения значений слов; утверждается, что образы выступают не просто как средства иллюстрации, а как дидактические компоненты, передающие семантическую информацию и стимулирующие познавательную активность. Кроме того, предлагаются система заданий, основанная на синергии языка и образа, и соответствующая ей методическая модель.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, значение слова, интегративный подход, гармония языка и образа, иллюстрированный объяснительный материал, семантическая компетенция, словарный запас, речевая компетенция, визуальное обучение.

Kirish. Zamonaviy boshlang'ich ta'limda o'quvchining bilimni tayyor holda o'zlashtirishi emas, balki uni turli axborot manbalari asosida mustaqil idrok etishi, qayta ishlashi va amaliy faoliyatda qo'llay olishi muhim pedagogik natija sifatida qaralmoqda. Bu jarayonda ona tili ta'limining o'rni alohida ahamiyatga ega. Chunki til nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki o'quvchining tafakkuri, idroki va borliq haqidagi tasavvurlarini shakllantiruvchi muhim kognitiv vositadir.

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining muhim vazifalaridan biri o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish va so'z ma'nosini anglash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. So'z ma'nosini o'zlashtirish esa faqat uning lug'aviy izohini yodlab olish bilan chegaralanmaydi. O'quvchi so'zni predmet, hodisa, belgi, harakat yoki vaziyat bilan bog'lashi, uning semantik xususiyatlarini farqlashi va nutqda o'rinli qo'llay olishi zarur. Shu jihatdan so'z ma'nosini o'rgatishda til va tasvir uyg'unligiga asoslangan integrativ yondashuv alohida metodik ahamiyat kasb etadi.

So'z ma'nosi inson ongida alohida, ajralgan holda mavjud bo'lmaydi. U predmet va hodisalar haqidagi bilim, tajriba, tasavvur va boshqa so'zlar bilan semantik munosabatlar tizimida shakllanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida esa bu jarayon ko'pincha konkret obrazlar orqali samaraliroq kechadi. Masalan, “shaftoli” so'zining ma'nosini o'zlashtirishda o'quvchi so'zning grafik shaklini ko'rish bilan bir qatorda uning tasvirini ko'rsa, mazkur so'z predmet haqidagi mavjud tasavvur bilan bog'lanadi.

Demak: SO'Z → TASVIR → PREDMET HAQIDAGI TASAVVUR → TUSHUNCHA → SEMANTIK ANGLASH → NUTQDA QO'LLASH ketma-ketligi so'z ma'nosini o'zlashtirishning integrativ mexanizmi sifatida qaralishi mumkin. Bu jarayonda tasvir so'zga oddiy bezak sifatida emas, balki semantik axborot manbai sifatida xizmat qiladi.

Integrativ yondashuv — ta’lim mazmunining alohida komponentlarini o’zaro bog’liq holda tashkil etish, o’quvchida yaxlit bilim va faoliyat tizimini shakllantirishga qaratilgan metodologik yondashuvdir. So’z ma’nosi ustida ishlashda integrativ yondashuv quyidagi komponentlarning birligini nazarda tutadi: *lingvistik bilim + vizual idrok + kognitiv faoliyat + nutqiy faoliyat + amaliy qo’llash*. Bunday yondashuvda:

- so’zning shakli o’rganiladi;
- uning lug’aviy ma’nosi aniqlanadi;
- tasvir orqali semantik mazmun konkretlashtiriladi;
- o’quvchi so’z va tasvir o’rtasidagi munosabatni tahlil qiladi;
- yangi so’z kontekstda qo’llanadi;
- o’quvchining nutqiy faoliyati rivojlantiriladi.

Boshlang’ich sinf o’quvchisining bilish faoliyatida vizual axborotning o’rni katta. Biroq har qanday rasm ham so’z ma’nosini o’rgatishda bir xil metodik qiymatga ega emas. Didaktik jihatdan samarali tasvir quyidagi xususiyatlarga ega bo’lishi kerak:

- so’zning asosiy semantik belgisini aniq aks ettirishi;
- ortiqcha vizual axborot bilan o’quvchini chalg’itmasligi;
- o’quvchining yoshiga mos bo’lishi;
- real predmet yoki hodisa bilan bog’lanishi;
- so’zning boshqa ma’nolardan farqini anglashga yordam berishi;
- nutqiy topshiriq uchun asos bo’la olishi.

Masalan, “uchmoq” fe’lini o’rgatishda shunchaki qushning rasmi emas, qushning havoda uchayotgan holatini aks ettiruvchi tasvir maqsadga muvofiq. Chunki bunda tasvir harakat ma’nosini ifodalashi lozim. Shu asosda tasvirni: *predmetni ko’rsatuvchi → belgini ifodalovchi → harakatni aks ettiruvchi → vaziyatni ifodalovchi* turlarga ajratish mumkin.

Tadqiqot nuqtayi nazaridan boshlang’ich sinflarda so’z ma’nosi ustida ishlashning quyidagi metodik modeli taklif etiladi:

1. Vizual motivatsiya. O’quvchiga rasm yoki vizual vaziyat taqdim etiladi.
2. Kuzatish va taxmin. O’quvchi rasm asosida predmet, belgi yoki harakatni aniqlaydi.
3. Lingvistik nominatsiya. O’qituvchi yoki o’quvchi tasvirga mos so’zni aniqlaydi.
4. Semantik izohlash. So’z ma’nosi sodda va tushunarli tarzda izohlanadi.
5. Semantik taqqoslash. O’xshash va farqli so’zlar bilan qiyoslanadi.
6. Kontekstual qo’llash. O’quvchi so’zni gap yoki matn tarkibida qo’llaydi.
7. Mustaqil nutqiy faoliyat. O’quvchi yangi so’zdan foydalanib mustaqil fikr bildiradi.

Ushbu modelning muhim jihati shundaki, o’quvchi so’zni faqat “bilish” darajasida emas, balki “tushunish — farqlash — qo’llash” darajasida o’zlashtiradi.

Til va tasvir uyg’unligiga asoslangan metodikaning samaradorligi quyidagi shartlarga bog’liq:

Birinchi shart — mazmuniy muvofiqlik. Rasm so’zning asosiy ma’nosini aniq ifodalashi kerak.

Ikkinchi shart — semantik aniqlik. Bir nechta ma’noga ega so’zlarda aynan qaysi ma’no o’rganilayotgani tasvir orqali aniqlashtirilishi zarur.

Uchinchi shart — verbal va vizual axborotning muvozanati. Tasvir matnni to’liq almashtirmasligi, matn ham tasvirning imkoniyatini takrorlab qolmasligi kerak.

To'rtinchi shart — faoliyatga yo'naltirilganlik. Rasm namoyish etilib, o'quvchi faqat uni tomosha qilish bilan cheklanmasligi lozim.

Beshinchi shart — differensial yondashuv. O'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga qarab topshiriqlar murakkabligi farqlanishi kerak.

Rasmi-izohli materiallardan foydalanish quyidagi metodik imkoniyatlarni yaratadi:

- An'anaviy yondashuv;
- Integrativ yondashuv;
- So'zning verbal izohi;
- So'z + tasvir + izoh.

O'quvchi tayyor ma'lumotni qabul qiladi;

- O'quvchi ma'noni faol kashf etadi;
- Yodlashga urg'u;
- Anglash va qo'llashga urg'u;
- Bitta axborot kanali;
- Bir nechta axborot kanali;
- So'z alohida o'rganiladi;
- So'z semantik tizimda o'rganiladi;
- Nazorat asosan test orqali;
- Vizual, verbal va amaliy topshiriqlar orqali.

Mazkur farqlar integrativ yondashuvning o'quvchining faol bilish faoliyatini kuchaytirish imkoniyatini ko'rsatadi.

Bugungi kunda til va tasvir integratsiyasi faqat bosma rasmi materiallar bilan chegaralanmaydi. Raqamli ta'lim vositalari orqali:

- interaktiv rasmi lug'atlar;
- elektron kartochkalar;
- animatsion tasvirlar;
- audioizohlar;
- QR-kodli lug'aviy materiallar;
- multimedia topshiriqlari;
- elektron testlar;
- giperhavolali o'quv lug'atlari yaratish mumkin.

Bunday materiallarda o'quvchi rasmni ko'rish, so'zni o'qish, talaffuzni eshitish, izohni ochish va topshiriqni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada: *vizual idrok + lingvistik idrok + eshitish + interaktiv faoliyat* yagona ta'lim jarayoniga birlashtiriladi.

Mazkur yondashuvning ilmiy-metodik jihatdan muhim tomoni shundan iboratki, boshlang'ich sinflarda so'z ma'nosi ustida ishlash "so'z — tasvir" munosabati bilangina chegaralanmay, "so'z — tasvir — semantik belgi — kontekst — nutqiy faoliyat" integrativ tizimi asosida tashkil etiladi. Bunda tasvir: ilustrativ; semantik; kognitiv; kommunikativ; motivatsion funksiyalarni bajaruvchi didaktik vosita sifatida qaraladi.

Shuningdek, rasmi materiallardan foydalanishning samaradorligi rasmning mavjudligi bilan emas, balki uning so'z ma'nosini ochishdagi funksional qiymati bilan belgilanadi. Taklif etilayotgan integrativ model asosida:

- 1-4-sinflar uchun rasmi-izohli o'quv lug'atlarini yaratish;
- elektron va interaktiv lug'aviy materiallarni ishlab chiqish;

- ona tili darslari uchun multimedia topshiriqlarini ishlab chiqish;
- o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar yaratish;
- o'quvchilarning lug'aviy kompetensiyasini diagnostika qilish mezonlarini takomillashtirish;
- so'z ma'nosini o'zlashtirish darajasini aniqlashga qaratilgan test va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish mumkin.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda so'z ma'nosi ustida ishlashda integrativ yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning lug'aviy bilimlarini shakllantirishni yangi metodik bosqichga olib chiqish imkonini beradi. Til va tasvir uyg'unligi orqali so'zning verbal shakli, predmet yoki hodisa haqidagi tasavvur, semantik mazmun va nutqiy qo'llanishi yagona tizimda birlashtiriladi. Integrativ yondashuvning asosiy metodik g'oyasi tasvirni so'zning oddiy illustratsiyasi sifatida emas, balki uning semantik mazmunini ochuvchi, o'quvchining kognitiv faoliyatini faollashtiruvchi va nutqiy faoliyatga olib kiruvchi didaktik vosita sifatida qo'llashdan iborat. Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda "so'z — tasvir — izoh — tushuncha — kontekst — nutq" modeli asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning so'z ma'nosini chuqurroq anglash, yangi lug'aviy birliklarni faol o'zlashtirish va ularni mustaqil nutqda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mazkur yondashuv rasmlizohli o'quv lug'atlarini takomillashtirish, interaktiv lug'aviy resurslar yaratish hamda boshlang'ich sinf ona tili ta'limida vizual va lingvistik axborotning integratsiyasini ilmiy-metodik jihatdan asoslash uchun muhim nazariy baza bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mayer R.E. Multimedia Learning. 3rd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
2. Okumuş Dağdeler K. A systematic review of Mobile-Assisted Vocabulary Learning research // Smart Learning Environments. — 2023. — Vol. 10. — Article 19.
3. Jing M., Mares M.-L. Screen media exposure and young children's vocabulary learning and development: A meta-analysis // Child Development. — 2023. — Vol. 94, No. 5. — P. 1398–1418.
4. Lee S.H., Aspiranti K.B. Using multimodal educational apps to increase the vocabulary of children with and without reading difficulties // International Journal of Child-Computer Interaction. — 2023. — Vol. 36. — Article 100579.
5. Umme H. Vocabulary Instruction Practices across Primary School English Language Learners: A Systematic Review // Asian Journal of English Language and Pedagogy. — 2024. — Vol. 12, No. 1.
6. Multimedia enhanced vocabulary learning: The role of input condition and learner-related factors // System. — 2024. — Vol. 122. — Article 103275.
7. Kurokawa S., Hein A.M., Uchihara T. Incidental Vocabulary Acquisition Through Captioned Viewing: A Meta-Analysis // Language Learning. — 2025. — Vol. 75, No. 4. — P. 939–987.
8. Zhang C., Sala G., Gobet F. Effectiveness of L1 and pictures in multimedia conditions on learning second-language vocabulary: A meta-analysis // Educational Research Review. — 2025. — Vol. 47. — Article 100681.
9. Madatov K., Sattarova S., Vičič J. Dataset of vocabulary in Uzbek primary education: Extraction and analysis in case of the school corpus // Data in Brief. — 2025. — Vol. 59. — Article 111349.
10. Handikaningtyas T., Ulfa S., Slamet T.I., Degeng M.D.K. Game-Based Learning and Multimodal

Media in English Vocabulary Learning: A Systematic Literature Review // Edcomtech: Jurnal
Kajian Teknologi Pendidikan. — 2025. — Vol. 10, No. 2. — P. 147–159.

